

Les v přírodovědném a právním pojetí

Les provází člověka po celý život. Představy o něm jsou prvotně založeny na prosté osobní zkušenosti a postupně se prohlubují. Literární a výtvarná díla zprostředkovávají bohaté zobrazení lesa a pohled až mystický. To je zajisté pozitivní, protože úcta k lesu se považuje za měřítko kulturnosti národa. Co však stačí pro upevnění spíše pocitového vztahu, nevystačí, jakmile musíme k lesu přistoupit pragmaticky jako k objektu vyhraněného zájmu. Pak je nutné se od iracionálního pohledu oprostit a pojem lesa přesněji vymezit. I tak však jinak definujeme les, chceme-li poukázat na jeho přírodní podstatu, a jinak, když jsme vázáni právním označením.

Biologická podstata lesa

V moderním pojetí je les specifický ekosystém (též geobiocenóza), ve kterém rostlinstvo a zvířena, tj. biotická složka, se svým abiotickým prostředím (ekotopem, stanovištěm), tj. terénem s půdou a místním klimatem, tvoří funkční celek. Les je specifická přírodní formace, jejíž povahu určují dřeviny, pokud dosahují stromového vzrůstu (jsou determinanty), protože ty zásadně budují (jsou edifikátorem) lesní ekosystém (Jeník 1995, Zlatník 1974).

Formace lesa (Prach aj. 2009) se ve světovém měřítku mění od rovníku k pólům podle vegetačních pásů. Naše území zaujímá opadavý les mírného pásu (temperátní). Jeho typickou prostorovou strukturou je nadzemní prostor vyplněný kmeny stromů a nad nimi korunovou vrstvou jako soustředěním větví s listovými orgány. Tento prostor je vymezen pomyslnou horní zvlněnou plochou nad převažující úrovní korun, nad ní mohou vyčnívat vrcholy ojedinelých stromů. V opačném směru je lesní ekosystém tvořen půdní vrstvou oživenou komplexem půdních organismů (edafonem), vespod ohraničenou kořenovým systémem stromů. Životní funkce lesa se odehrávají v celém ekosystému; stromy čerpají z půdy živiny a vodu, v korunové vrstvě probíhá fotosyntéza. Výsledkem obou procesů je tvorba stromové biomasy. Na stromy jsou vázány další organismy, jejichž bohatství a různost (biodiverzita) závisí na pestrosti složení lesa. Pro trvalé samovolné (automatické) fungování musí mít les určitý zápoj korunové vrstvy a potřebuje určitý minimální prostor. Lesem není jakékoliv seskupení stromů v krajině.

Plně funkční les má všechny stavební složky navzájem vyvážené a je schopen se po každé poruše vrátit do víceméně vyrov-

naného stavu. Dokáže to pouze přirozený les, a to ve všech svých třech podobách. **Původní les** neboli prales je člověkem víceméně neovlivněný les, v němž dřevinná skladba i prostorová struktura ve svém vývoji dospěla do rovnováhy se svým stanovištěm (do stavu klimaxu). Les vzniklý přírodními procesy, avšak člověkem v minulosti ovlivňovaný, označujeme jako **les přírodní**. Jeho dřevinná skladba i prostorová a věková struktura se mohou odchylovat od původního stavu jen pomítně. Konečně **v lese přírodně blízkém** dřevinná skladba odpovídá stanovištním poměrům, avšak prostorová struktura je jednodušší než v původním lese. Na jejich ovlivňování, popř. i tvorbě se vědomě podílel člověk (www.pralesy.cz).

Máme-li odlišit les od formace nelesní, pracujeme s pojmem **ekoton**. Obecně je to pás přechodové fytoceenózy nebo fytoceenóz, velmi úzký, když odděluje les od pole nebo podobné kultury, naopak velmi široký v geografickém měřítku.

Les roste tam, kde dřeviny příslušného vegetačního pásu nacházejí příznivé klimatické podmínky, totiž že teplota a množství atmosférických srážek jsou pro ně v přijatelném rozmezí a poměru. V suchých a teplých oblastech považujeme za ekoton **lesostep**, přecházející ve vlastní step Panonské nížiny a jihovýchodní Evropy. Se zbytky lesostepi se na Moravě setkáme jen v nejsevernějších výběžcích panonské oblasti. Čím více k jihu, tím důsledněji byla již před staletími přeměněna v zemědělsky obdělávané pozemky.

Podobně jako na sebe v globálním měřítku navazují vegetační pásy, střídá se vegetace s měnicími se klimatickými podmínkami v závislosti na přibývajícím nadmořské výšce. Podle hlavních dřevin v přirozené skladbě

lesa je v našich poměrech označen sled osmi **lesních vegetačních stupňů**, počínaje dubovým a konče smrkovým. Nad ním se rozprostírá ekoton alpské (nevhodně horní) hranice lesa. Je to čára, která spojuje nejvyšší souvislý výskyt stromového porostu, tj. skupin stromů o minimální rozloze 0,1 ha, s minimálním korunovým zápojem 50% a s minimální stromovou výškou 5 m. Každý velký horský masiv má specifické poměry, avšak jejich alpská hranice lesa je definována v podstatě shodnými parametry, jen v odlišných hodnotách. Musí být připomenuto, že přirozená (původní) hranice lesa je na mnoha místech lidskou činností snížena. Alpskou hranici lesa poznáme u nás nejlépe v Krkonoších. Nad alpskou hranicí se rozprostírá klečový vegetační stupeň, označený jako 9. lesní, i když je ve skutečnosti pásmem keřů, ve kterých jsou rozptýleny stromy (u nás smrk a jeřáb) nebo jejich skupinky. Klečový stupeň pak přechází do alpského pásma, známého z Tater nebo Alp.

Les v právním pojetí

Ve znění našeho současného *lesního zákona 289/1995 Sb.* (www.mvcr.cz) jsou podle § 2

- lesem „lesní porosty s jejich prostředím a pozemky určené k plnění funkcí lesa,
- funkcemi lesa přínosy podmíněné existencí lesa, které se člení na produkční a mimoprodukční,
- lesními porosty stromy a keře lesních dřevin, které v daných podmínkách plní funkce lesa“.

Odst. 1 § 3 pak upřesňuje, co se rozumí pozemky určenými k plnění funkcí lesa. Jsou to:

- „a) pozemky s lesními porosty a plochy, na nichž byly lesní porosty odstraněny za

Mionší. Interiér přírodního lesa. Foto: R. Janda. Archiv AOPK ČR.

Lánské louky na soutoku Moravy a Dyje. Stromy rozptýlené v krajině netvoří les. Foto: I. Michal. Archiv T. Vrška

účelem obnovy, lesní průseky a nezpevněné lesní cesty, nejsou-li širší než 4 m, a pozemky, na nichž byly lesní porosty dočasně odstraněny na základě rozhodnutí orgánu státní správy lesů podle § 13 odst. 1 tohoto zákona (dále jen „lesní pozemky“),

b) zpevněné lesní cesty, drobné vodní plochy, ostatní plochy, pozemky nad horní hranicí dřevinné vegetace (hole), s výjimkou pozemků zastavěných a jejich příjezdnic komunikací, a lesní pastviny a políčka pro zvěř, pokud nejsou součástí zemědělského půdního fondu a jestliže s lesem souvisejí nebo slouží lesnímu hospodářství.“

Pro právní úkony při nakládání s lesem je rozhodující zápis v katastru nemovitostí. V něm je les zanesen podle vlastníků a nové údaje se zanášejí na žádost (podání) vlastníka lesa. Není určeno, co je a není lesem, v katastru bývají zapsány „lesní“ parcely o výměře jen několika čtverečních metrů. Lesnické hospodářské elaboráty však zahrnují jen parcely větší než 50 m².

Stává se, že pozemek je porostlý lesem, ale v katastru tak není označen. Dřeviny mají totiž takovou sílu, že po zmírnění intenzity zemědělského způsobu hospodaření nebo jeho opuštění dokáží do 20 až 40 let vytvořit porost. Ve velkém rozsahu se tak dalo v našem pohraničí po druhé světové válce a místy se tak děje neustále. Vlastníka tento nesoulad v katastrálním zápisu zajímá až tehdy, když musí podstoupit právní úkon při nakládání s majetkem. Opačný zápis v katastru by však

neměl existovat, poněvadž změna lesa v jiné užití podléhá přísnému správnímu řízení.

Nepohlíží-li se na pozemek porostlý dřevinnou vegetací jako na les podle lesního zákona, vztahují se na něj ustanovení zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny (www.mvcr.cz), který podle odst. d) § 2 řeší též ochranu dřevin rostoucích mimo les. Podle odst. i) § 3 „dřevina rostoucí mimo les je strom či keř rostoucí jednotlivě i ve skupinách ve volné krajině i v sídelních útvech na pozemcích mimo lesní půdní fond“. V § 8 je obecně stanoveno, kdy a za jakých podmínek je možno dřeviny kácet. Výraznými prvky v krajině tohoto typu jsou zejména břehové porosty, remízy, dřevinná vegetace na rekultivovaných pozemcích (výsypkách, haldách, lomech) aj.

Vlastní podobu vtiskuje lesu vedle přírodních poměrů způsob obhospodařování. Naprostá většina našich lesů je **kulturní les**, tj. les proti přirozenému složení dřevin a vnitřní výstavbě v základu pozměněný, do krajnosti až v monokulturu, tj. les složený z jedné dřeviny. Na rozdíl od přirozených lesů musí být jejich vývoj a růst stále regulovány jak pro dosažení stanovených cílů hospodaření, tak i pro obnovení a udržení přírodní stability, která je užíváním lesa vždy do určitého stupně narušena.

Na samotných lesních porostech se odráží účel, ke kterému je daný les podle lesního zákona (§ 6 – kategorie lesů) určen. Les slouží k produkci dřeva (les hospodářský), k ochraně krajiny, objektů i sebe sama (les ochranný) nebo k zajištění a posílení určité environmen-

tální funkce (les zvláštního určení). Pokud je les cílevědomě obhospodařován, pak se v evropském měřítku i u nás usiluje o takový způsob, aby les byl schopen ve vyrovnané míře plnit současně všechny funkce (polyfunkční les). Tyto funkce sice určitým způsobem plní každý les již prostou existencí, ale optimálně jen takový, který má účelu odpovídající složení dřevin, prostorovou a věkovou strukturu a podpůrnou hospodářskou infrastrukturu (dopravní síť, skládky dřeva, účelové stavby). Je nad rámec příspěvku uvádět prototypy takového lesa. Je pochopitelné, že jiné vlastnosti bude mít hospodářský les, jiné les zajišťující vodohospodářské funkce a jiné parkový les, do kterého jsou navíc zakomponována účelová technická díla.

Závěr

Pro nakládání s pozemky porostlými stromovou vegetací je konečnou rozhodující právní statut pozemku. Nemůžeme očekávat, že les jako objekt vlastnického zájmu nebo veřejný statek bude kdy vymezen podle nezpochybnitelného jednoznačného kritéria. To sice ztěžuje hospodářskou a společenskou praxi, není však pro ni zásadní překážkou. Odlišné pohledy se stále sbližují.

Vladimír Tesař, VÚKOZ, v. v. i. v Brně
vladimir.tesar@vukoz.cz

Příspěvek byl zpracován v rámci výzkumného záměru MSM 6293359101 Výzkum zdrojů a indikátorů biodiverzity v kulturní krajině v kontextu dynamiky její fragmentace.

Forest from scientific and legal perspectives. Forests present a unique ecosystem formed from the unity of the live component, made up of trees and other plants, with its abiotic environment. A characterization of a natural forest is presented, along with forest altitudinal vegetation zones and an explanation of the biological delimitation of forest versus non-forest formations. The scientific definition of a forest is in economic and social practice subordinate to its legal definition. The Forest Act specifies what forest is and dictates the fulfilment of forest functions in addition to delimitating these functions. Areas or plant growth defined as trees growing outside a forest fall under the jurisdiction of the Act on Nature Conservation and Landscape Protection. The discrepancy between the biological characteristics of forest and the legal definition of the same is anchored in the land register, in principle, and does not put limitations on dealing with forest areas.

LITERATURA A ZDROJE DAT:

JENÍK, J. (1995): Ekosystémy. Univerzita Karlova, Praha, 135 s.
PRACH, K., ŠTECH, M., ŘÍHA, P. (2009): Ekologie a rozšíření biomů. Scientia, Praha, 151 s.

ZLATNÍK, A. (1978): Lesnická fytoecologie. Státní zemědělské nakladatelství, Praha, 495 s.
www.mvcr.cz/clanek/sbirka-zakonu
www.pralesy.cz/vstupni informace